

GYŪJTÉSI ÚTMUTATÓ

A laktanya- és alakulattörténet kutatásának néhány módszertani kérdése

Magunk, fiaink, rokonok és barátok évtizedeken át úgy kezdték meg katonai szolgálatuk teljesítését, hogy a „kerítésen” belüli világ teljesen idegen volt számukra. Ez nemcsak akkor volt igaz, ha a laktanya távol esett a lakóhelytől, hiszen a város lakói is „idegen” részként kezelték – és kezelik napjainkban is – a katonai objektumokat.

Nem kerestük okát, így nem is találhattuk meg az ellentmondások feloldásának lehetőségeit. A város, a környék lakóinak nem jelentett semmit az olyan katonai alakulat, amely négy számból állt, amelynek életéről semmit vagy alig valamit ismertek. A katonai alakulatok parancsnokai sem látták szükségét a kötelező „szerepléseken” túl a kapcsolatok szorosabbá fűzésének, erre az érvényes utasítások sem igen adtak lehetőséget.

A katonai alakulatok feladatai elsősorban egy nemzetközi szerződés által voltak meghatározottak, a parancsnokok gondolatát a „szövetség kérdései” kötötték le. Évtizedekig a fegyveres erő a Varsói Szerződés védelmére készült, ettől pedig igen távol áll a szülőföld, a szűkebb vagy tágabb haza megvédésének gondolata. Jogosan vetődik fel a kérdés, miért éreznék magához közelinek a lakosság a településén elhelyezkedő katonai alakulatot, ha annak tőle idegen feladatai vannak? Amikor pedig a korszerű fegyvernemek laktanyái épültek, a környék lakosait még az erdők környékéről is kiiltották, az alakulat jellegéről pedig legfeljebb a kocsmasztaloknál lehetett szót váltani. Az ellentmondást a hadsereg vezetése is fokozta azzal, hogy téves elképzelések alapján a lakóépületeket is mindentől távol levő helyekre építette, ezzel mintegy „idegenné” téve a hivatásos állományt a környék lakossága számára. Soha nem készült még felmérés arról, hogy az ilyen jellegű döntések milyen óriási költségeket jelentettek, de az bátran állítható, hogy a hadsereg és a társadalom közötti viszonyban felmérhetetlen károkat okoztak.

Nehéz volna magyarázatot találni annak a gyakorlatnak igazolására, amely a bevonuló fiatalok lakóhelyétől távoli helyőrségbe rendelte még akkor is, ha ezt semmi nem indokolta. A két világháború között általános elv volt, hogy a bevonuló a közeli laktanyában kezdte meg katonai szolgálata teljesítését. Sokszor előfordult, hogy a fiúnak az a személy volt ezredparancsnoka, aki még apjának századparancsnoka. Az apa így a „megélt” élményeket tudta átadni, a fiú pedig készletet érzett a tisztességes szolgálatra. Ha pedig ilyen viszony képes kialakulni, akkor semmi meglepő nincs abban, hogy a környék lakosságát foglalkoztatja a közeli alakulat élete, ezredélményei és problémái egyaránt. Ilyen viszonyok között a fiatal szinte lakóközössége szeme előtt teljesítette katonai szolgálatát, az itt töltött idő alatt róla kialakult vélemény végigkísérte egész életét.

De az alakulat hivatásos állománya számára sem volt mellékes, hogyan végzi feladatát, hiszen élete gyakorlatilag folyamatos „ellenőrzés” mellett folyt, emberi és szakmai felkészültsége szűkebb és tágabb környezete számára ismert volt. Ez akkor is így volt, ha soha semmilyen szabályzat nem írta elő, mert a legjobb szabályozó maga az élet.

Az a sorkatona, aki a nyírségi otthonába szabadságra érkezvén a dunántúli laktanyáról akarna beszámolni, gyorsan rádöbben, környezetét a más táj, a más szakás, a más emberek ügye alig-alig érdekli. Ezen a helyzeten nem tudott segíteni a megszervezett társadalmi munka, a közös rendezvény, esetleg a hivatásos állományból „kötelezően” delegált tanácsot adó rendszer sem. Sajnos, ilyen körülmények között a leszerelt fiatal, még ha néha szeretne is hallani volt alakulata életéről, ezt a távolság, az érdekek eltérő volta miatt nem tudja – tudja – megoldani.

Változó világunkban a nemzeti intézmények – köztük a hadsereg is – keresik helyüket, s ehhez hozzátartozik közeli és távolabbi múltjuk megismerése is. A Magyar Honvédség alakulatainál egyre többen szeretnék megismerni alakulatuk, laktanyájuk történetét. Ez a munka feltétlenül támogatásra érdemes, hiszen rendkívül sok pozitív eredménnyel járhat. Ahhoz azonban, hogy ez a munka ne váljon egy rövid fellángolássá, netán néhány személy önös céljának tárgyává, szükséges, hogy az alakulatok ismereteket kapjanak arról, milyen lehetőségek vannak múltjuk megismerésére. Az elmúlt évtizedben folyt a Magyar Néphadsereg kutatása, mely véleményem szerint hibái ellenére sok tapasztalatot, hasznosítható anyagot tudott felmutatni. Nagy hiányosságának tartom, hogy olyan személyek kezében volt a kutatómunka irányítása – esetenként végzése is –, akik hozzáértés, a végső cél látása nélkül, a témában jártas szakembereket mellőzve végezték munkájukat. A végeredmény pedig nem mutathat fel nagyobb eredményt, mint amit az eredő hiba megenged.

A kutatómunka indulásakor tudni kell, milyen célt akarnak elérni. Ennek ismeretében már mód van időpontok, személyek, munkacsoportok kijelölésére, együttműködő szervek és intézmények felkutatására. Lényeges, hogy tudják: laktanya, vagy alakulat kutatása-e a céljuk? E két fogalom csak a felületes szemlélő számára azonos, belső tartalmában, a kutatás végzésében lényeges különbségek vannak.

A laktanyatörténet kutatásának módszere

A teljes körű kutatás érdekében fontos, hogy megtudjuk, ki, mikor és milyen célból építette a laktanyát. Kutatási bázis lehet az Országos Levéltár, a Hadtörténelmi Levéltár, a Hadtudományi Könyvtár, a helyi levéltár, de nem szabad megfeledkezni az egyházi levéltárakról, illetve a helyi lakosság emlékeiről sem. A Hadtörténelmi Levéltárban előtalálhatók azok a rendeletek, melyek alapján egy-egy laktanya építése megkezdődött, vagy a hadsereg részére átadásra került. A régi laktanyák – ilyen már nem sok van a honvédség tulajdonában – általában eredetileg is erre a célra építettek, ami könnyíti a feladatot. A helyi levéltárak és az egyházak iratanyaga elsősorban akkor adhat segítséget, ha a laktanyák rövidebb-hosszabb ideig más célra kerültek átadásra. Ma már sok településen található helytörténeti kutatással foglalkozó személy vagy kör, ahonnan szintén sok adat kapható.

Amennyiben a jelenlegi laktanya az építés idején más célra készült, fontos annak kiderítése, mikor került a hadsereg tulajdonába.

A laktanyatörténet fontos része, hogy megismerjük azokat a neveket, melyekkel elődeink a laktanyát illették. Ezek az elnevezések sok újabb ismeretet tudnak adni. Mivel a levéltárban az első névadó bizonyosan megtalálható, felmerül annak szüksége, hogy a névadóról is megtudjuk az alapvető információkat. Erre elsősorban az országos, de a megyei levéltárak is alkalmasak. A korábbi időszakban hangsúlyt helyeztek arra, hogy a névadónak legyen kapcsolata a vidékkel, így szélesebb kitekintésre is mód nyílt. Ézt a munkát a helytörténeti körök, a lakosság, az egyházak jól tudják segíteni.

A névváltozások általában történelmi fordulók idején voltak tömegesek. Bizonyításul álljon itt a Vörös Újság 1919. március 28-ai számában közölt laktanyanév-változások csokra. Ferenc József–Marx laktanya, Károly király–Bebel, Mária Terézia–Martinovics, József fhg.–Lenin, Vilmos fhg.–Engels, Radetzky–Petőfi, Lobkowitz–Táncsics, Albrecht–Trockij stb.

Nem biztos, hogy minden laktanyának volt neve. Különösen a két világháború közötti időben a különböző alakulatokat nevezték el a magyar történelem ismert személyiségeiről.

Ez a folyamat 1945 után lényegesen megváltozott, magyar történelmi személyek alig szerepeltek névadóként, mintegy a „nemzetközi” jelleget erősítvén, elsősorban a nemzetközi munkásmozgalom személyiségeinek nevei voltak jellemzőek. Meg kell jegyezni, a kutatómunkához ez az időszak is hozzátartozik, mert munkánk csak így válhat teljessé. A laktanyatörténet nem nélkülözheti annak megismertetését, egyes laktanyákban mikor került végrehajtásra olyan átépítési, felújítási stb. munka, mely a bennük elhelyezett személyi állomány életében lényeges változásokat eredményezett. Ilyen lehet például a gáz-, melegvíz-ellátás, kisebb elhelyezési körletek kialakítása, könyvtárak, egészségügyi létesítmények rendszeresítése. Ezek felkutatására a Hadtörténelmi Levéltár biztos forrást jelent, de sokat segíthetnek az idősebb katonák, a helyőrségben élő emberek is.

A laktanyatörténet kutatása nem nélkülözheti annak vizsgálatát, hogy milyen alakulatok használták az elmúlt korokban az objektumot. Valószínű, hogy a létesítmény használatában beállt változás egyúttal jelentősebb átalakítást is eredményezett, hiszen lényeges különbség van huszár-, gyalogos-, tüzér- stb. alakulat helyiségigényei között.

Az elmúlt évtizedben számos helységben alakultak helytörténeti vagy honismereti körök. Ezek között sok olyan van, ahol régi fényképek, okmányok találhatóak, ezek információt adhatnak a laktanyára vonatkozóan is. Ha a lakosság valóban érzeni fogja, hogy a területén állomásozó alakulat történetének kutatása folyik, bizonyosak lehetünk benne, hogy segíteni fognak. Ennek érdekében a különböző egyházi személyekkel a korrekt kapcsolatfelvétel nagyon fontos. Felmerülhet a kérdés, az alakulat (laktanya) parancsnoka hogyan, milyen módon küldhet kutatás céljából levéltárba általa kijelölt személyeket. Ehhez a helyi vagy Országos Levéltár, illetve Hadtörténelmi Levéltár igazgatója részére elkészített kutatási kérelem a megfelelő okmány. A kérelemben szerepelnie kell, hogy milyen célból, milyen területre kiterjedően kívánunk kutatást folytatni, s azt kik fogják végezni. A levéltárak megfelelő szakemberekkel rendkívül komoly segítséget tudnak adni.

Az alakulattörténet kutatásának módszere

Korábban hivatkoztam arra, hogy az egyes alakulatok történetének kutatása nem egyezik a laktanyakutatás módszerével. Egy napjainkban nagyon lényeges kérdésre szeretném felhívni a figyelmet. Ma nagy a készlet arra, hogy egyes alakulatok valahol a távolabbi múltban találják meg elődeiket. Ez nem lehetséges, tudomásul kell venni, hogy a Magyar Honvédség mai alakulatainak nincsenek „törvényes ősei”. Ez véleményem szerint akkor is igaz, ha olyan laktanyában van elhelyezve, melyben már 100–200 év óta különböző alakulatok teljesítettek szolgálatot. Itt a feladatot két részre kell bontani. Egyfelől kutatni kell, hogy az adott laktanyában milyen alakulatok kerültek elhelyezésre, másrészt vizsgálni kell, hogy azok milyen alá- és fölerendeltségben álltak.

Az alakulatok kutatásához nélkülözhetetlenek a Hadtudományi Könyvtárban megtalálható *Ezredtörténet*-ek. Ebből sok van magántulajdonban, de kutatás céljából általában szívesen adják kölcsön. Az alakulatok kutatása elsősorban a Hadtörténeti Levéltár anyagaiból történhet, de nem szabad lemondani azokról az idős emberekről sem, akiknek visszaemlékezései nagyon jól hasznosíthatóak.

A korábbi időszakban az alakulatok számmal és névvel is el voltak látva. Pl. Mária Terézia 1. honvéd gyalogezred. Az alakulatok – főleg kezdetben – sokszor az ezredtulajdonos nevét használták, de a jellemzők a magyar történelem ismert alakjainak nevei voltak.

Az alakulatok szinte kivétel nélkül rendelkeznek csapatmúzeummal. Sajnos ezek nem alkalmasak arra, hogy a régmúlt történetét elősegítsék, hiszen nem ilyen célból készültek. Anyaguk azonban lehetőséget ad arra, hogy az utóbbi évtizedekről pontosabb képet lehessen kapni.

Felvetődhet a kérdés, van-e szükség arra, hogy alakulataink, laktanyáink történetét kutassuk. Azt gondolom, hogy mind a hivatásos, mind a sorállomány történelmi ismeretei, a nemzeti jelleg erősítése szempontjából fontosak ezek a történelmi kutatások.

Nem szabad elfelejteni, hogy a rendszerváltás során szükségszerűen bekövetkezett történelmi újraértékelések olyan hatással is voltak különösen a hivatásos állomány idősebb korosztályaira, ami saját történelmi ismereteinek helytállóságát kérdőjelezte meg. Tudomásul kell venni, a Magyar Honvédség csak akkor válhat valóban magyarrá, ha annak neveljük tagjait. Ezt semmilyen parancs, intézkedés nem tudja pótolni. Ez nem jelenti azt, hogy más, esetleg sikeresebb hadseregek életével, történelmével nem kell foglalkozni, de elsődleges feladatunk, hogy állományunk az alakulathoz, az ott élő néphez, a fegyvernemhez, a Magyar Honvédséghez való tartozást ne iskolai leckeként tudja felmondani, hanem ennek az érzésnek különösen a hivatásos állomány sejtjeiben kell lenni, mert a beosztottak csak ezzel tudnak és akarnak azonosulni, csak ezt hajlandók követendő példaként elfogadni.

Ma sokat vitatkozunk a hadsereg nemzeti jellegének fokozásáról, a nemzeti intézmények között elfoglalt helyéről, szerepéről. Az új hadseregek megalkotását, a hadsereg új image-ának kialakítását sok egyéb tényező mellett segítheti a jól megszervezett, pártérdekektől mentes laktanya- és alakulatkutatás és -feldolgozás is. Ez azonban önmagában nem fogja egy számukra kedvező hadsereggé kialakítását eredményezni, ezzel együtt kell a „nyitott hadseregekénti” működést megvalósítani. Ha elfogadjuk azt, hogy a hadsereget a szükséges és lehetséges mértékben be kell illeszteni a nemzeti intézmények sorába, akkor az is elfogadható, hogy a városokban, településeken állomásozó alakulatokat is be kell illeszteni az ott folyó életbe. A modern nemzeti intézményrendszer beeresztése, beépítése a mindennapokba azt is jelenti, hogy szükséges bekapcsolódni a történeti keret visszamenőleges kiterjesztésébe is. Számolni kell azzal, hogy ez az első időkben sok ellentmondást is támaszt, ami együtt jár sok korábbitól való selektív elhatárolódással, rehabilitációval, újraértékeléssel stb.

Azt gondolom, a laktanya- és alakulattörténet-kutatás alapvető feladata a magyar katonai hagyományok ápolásának olyan fokra való „visszaemelés”, mely az utóbbi évtizedekben sajnos elfelejtődött. A nemzeti hadsereg hagyományörzéséről, a hagyományok ápolásáról csak akkor van értelme beszélni, ha ez a hadsereg egyértelműen nemzeti. Ez talán magyarázatul szolgál arra is, hogy az elmúlt évtizedekben miért nem folyt alakulat-, illetve laktanyakutatás. Nem csupán egy rendszer, de egy hadsereg erősségét is mutatja, mit és mennyit képes átvenni elődeitől, gyengeségét pedig bizonyítja, ha elődeit megpróbálja sárba taszítani. Számunkra feladatként jelentkezik, hogy a nemzeti intézmények egyikét, a Magyar Honvédséget alkalmasnak tegyük mind a belső, mind a külső kívánalmaknak való megfelelésre. A korábbi évtizedekben megpróbáltunk egy olyan katonaszemélyt elfogadni és elfogadtatni, amely megfelelt a katonai szövetség céljainak. Ez nem tűrte meg a régi magyar katonahagyományok felelevenítését, s kifejezetten tiltotta az arra való utalást. Az eltelt időszak egyértelműen bebizonyította, hogy az olyan eszmény, mely nem kötődik ezer szállal sem az egyénhez, sem a nemzethez, nem képes gyökeret ereszteni.

Hazaszeretetet nem lehet tankönyvből, dogmákból megtanulni. A hazaszeretet tanulása a bölcsőben kezdődik, majd következik a lakás, a falu, város, s ha jól épülnek egymásra, a katonakort előle fiatal már tudja, hogy mi a haza, mit kell neki megvédeni, elődei hogyan teljesítették a hazával szembeni kötelezettségeiket.

A negatív tapasztalatok ellenére nem szabad azt hinni, a hagyományok őrzésében, ápolásában a Magyar Honvédségnek a nulláról kell elindulnia. Az elmúlt évtizedekben is sok katonai vezető törekedett a hazafiság elmélyítésére, a katonai hagyományok tisztességes ápolására. Nehéz volt azonban a korábbi laktanyák és alakulatok életének, napi munkájának bemutatása olyan viszonyok között, amikor apáink, nagyapáink a hivatalos politika szemében az „utolsó csatlósok” voltak. A saját alakulat vagy laktanya kutatásának megkezdése előtt jogos a kérdés, milyen hagyományok ápolása a cél? Hol kell és lehet felvenni az elejtett – vagy mások által elejtett – fonalat, hogy az megfeleljen mind a honvédség, mind a magyar nemzet érdekeinek, de ne ébresszen sem az ország határain belül, sem azon kívül szándékainkkal ellentétes érzelmeket.

Mielőtt alakulataink elkezdik saját történelmük kutatását, jó lenne, ha tanulmányoznánk: a korábbi időkben hogyan végezték ezt a munkát. Elődeink az elmúlt századokban felhasználták azokat a katonai hagyományokat, melyek alkalmasak voltak arra, hogy az egész nép tudatában erősítsék a haza védelmének szentségét, ezzel együtt tekintélyt is szerezzenek a hadseregnek. A katonai vezetők mindig kiemelt feladatuknak tartották, hogy a társadalom a nemzeti intézmények sorában előkelő helyre állítsák a fegyveres erőket.

Ismertek a két világháború között szolgáló idős tisztiek, akik életében még ma is meghatározó az ezred vagy alakulat történetét feldolgozó emlékkönyv, amiből soha nem hiányzik a várossal, a polgári lakossággal való kapcsolat hiteles bemutatása.

Nem volna hasznos, ha most – mint korábban oly sokszor – „kampányt” indítanánk a laktanya- és alakulattörténet kutatására. A múlt megismerésével együtt vizsgálni kell azt is, a világ korszerű hadseregei ma milyen formában valósítják meg alakulatok, laktanyájuk történetének feldolgozását. Nem lenne helyes, ha 5–10 év múlva ismét rádöbbenénk, megint nem ismerjük az eltelt évek fontos történéseit, hibáit és eredményeit. A korábbi években folyt „néphadsereg-kutatás” bebizonyította, hogy szakmai felkészültség, konkrét cél meghatározása nélkül a jó szándék is irányt téveszt.

A szakmai felkészültség, ha párosul tisztességes elhivatottsággal, meghozhatja a laktanya- és alakulattörténet kutatásában azokat az eredményeket, melyeket mindannyian szeretnénk.

Dr. Szauter Lajos